

חדירת היידיש לעברית בעת החדשה ויחס הבלשנים אליה

הדר פריי

מאמר זה מבקש להציג את המעמד הלשוני של היידיש בתקופת התחייה, מאז שנת 1882, עת החלה העלייה הראשונה, ועד קום המדינה. במאמר אראה שבעקבות גלי העלייה לארץ ישראל מאירופה חדרה היידיש לשפה העברית בתחומי התחביר, הדקדוק, אוצר המילים וההגייה. לאחר מכן אציג את תגובת הבלשנים שפעלו בארץ באותה העת לשינויים שחוללה היידיש בשפה.

הקדמה: איך הפכה העברית לשפת היישוב והמדינה

שפת אמם של רוב מחיי הדיבור העברי בארץ ישראל, אלעזר בן-יהודה ועמיתיו, הייתה יידיש. הם פנו עורף לעולם הישן ודחו את היידיש, שסימלה לדידם את העבר הגלותי. בן-יהודה נמנע כמעט מכל שימוש במילים לועזיות, ובחידושו הלשוני ניכרת השפעת הערבית כשפה שמית. גם בני העלייה השנייה, שהגיעו משטחי האימפריה הרוסית, רצו להתנער מהיידיש, שפת הגלות, ובכל זאת היידיש השתקפה באוצר המילים העברי שלהם ובמבנה המשפט, כמו שנראה בהמשך. נראה שבתהליך הרכישה של שפה הוספת, פעל כאן המנגנון הקרוי 'התערבות לשון האם'.¹ אלעזר בן-יהודה היה דווקא מודע לקיומו של המנגנון הזה גם אצלו. בחיבורו האוטוביוגרפי **החלום ושברו** הוא כותב: '...ואני מחשב [=במובן: חושב מחשבות] בעברית ביום ובלילה, בהקיץ ובחלום, כשאני בריא וכשאני חולה, ואפילו כשאני מעונה במכאובים גופניים קשים. ואף על פי כן, עליי להודות שוב: פעמים, כשדעתי צוללת במחשבות, בפרט מימים עברו, מימי הילדות והנעורים, והיא משתחררת לרגע, מבלי שארגיש זאת, מהעול העברי שהרכבתי עליה במשך כל כך שנים בחזקת היד, אז - יש שאני חש פתאום שחשבתי רגע לא בעברית, שמתחת להמחשבה במלים עבריות צפו למעלה קצת מלים נוכריות, באשכנזית [גרמנית, ואולי יידיש] וגם ברוסית ובצרפתית!²

'מלחמת השפות' בין העברית ליידיש החלה עוד בגולה. היידיש שימשה לשון מסגרת, שבתוכה שובצו פסוקים, פתגמים ומובאות מטקסטים עבריים טהורים מכל סוג שהוא. דרשות דתיות כללו אחוז גבוה של עברית וארמית, וכשהן הועלו על הכתב, נוסחו בדרך כלל בעברית. בטקסט כזה היה אפשר לצטט משפטים ואף קטעים עבריים שלמים, אבל לא ליצור צירופי מילים חדשים בעברית. לעומת זאת, העברית הייתה לשון התשתית של המדינה כשקם היישוב העברי בארץ ישראל. לשון התשתית של חברה עברית החלה להיווצר בימי העלייה השנייה, בשנים 1904-1914, והייתה למסגרת חייו של היישוב מהעלייה השלישית, שהייתה בשנים 1919-1923, ובייחוד בתקופת המנדט, שהחל רשמית ב-1 ביולי 1920. יש לציין שב-1908 הוכרז בוועידת טשרנוביץ, שהתכנסה בין 30 באוגוסט ל-3 בספטמבר 1908 בהשתתפות סופרים ועסקנים בולטים, על היידיש כלשון לאומית של העם היהודי (אך לא כלשון לאומית יחידה).

1 הדר פריי היא חוקרת עצמאית של הלשון העברית בעת החדשה. היא דוקטור לערבית מטעם אוניברסיטת בר-אילן ועורכת לשון מוסמכת.

המאמר נכתב בעקבות הרצאה בכינוס השנתי של האגודה הישראלית לחקר שפה וחברה, שנערך ב"א בסיוון תשע"ז, 3 ביולי 2016, במכללת בית ברל.

אנשי העלייה הראשונה, שמקובל לתארך אותה לשנים 1882-1904, דיברו בדרך כלל יידיש. במושבות שקמו נוסדו בתי ספר, שבתחילה לימדו בהם בצרפתית או ביידיש. בעלייה הראשונה היו למעשה יחידים שהחליטו לדבר עברית, אבל לא השתמשו בה באורח קבוע. בבתי הספר במושבות הראשונות היו מורים רבים שנאבקו להשלטת העברית. העלייה השנייה הראתה שאפשר לקיים תאים חברתיים עבריים ומסגרות חיים פומביות בעברית. כל גוף חדש, שנוצר בארץ ישראל באותה תקופה וניסח את עצמו כחדש וכמתנתק מן העבר, צידד בלשון העברית וניסה להשפיע על סביבתו בכיוון זה. בתי ספר חייבו את תלמידיהם ואת מוריהם לעבור לעברית. מסגרות החיים בעיר, בפרט בעיר העברית הראשונה, החלו להתנהל בעברית. אף קבוצות פועלים יצרו תאים של דוברי עברית. כתוצאה מכך גם תלמידים נעשו נלהבים ללחום את מלחמתה של העברית. משפחות רבות הפנימו אותה כלשון הבית, והשיחות עם ילדיהן התנהלו בעברית. המסגרות שקמו - המפלגות, ההסתדרות החקלאית, החיים בצוותא של פועלי המושבה והקבוצה - שאפו להתקיים בעברית בכתב ובעל פה. לא תמיד ולא בקלות צלח הדבר: באספה הכללית השלישית של הפועל הצעיר ב-1907 הצביעו הפועלים נגד ניהול האספה בעברית. אבל בתוך שנים מועטות בלבד הושלטה העברית, והמסגרות דוברות העברית חזקו על ידי העיתונות המפלגתית, שהייתה רובה ככולה עברית, ועל ידי האיסורים על כל פעולה פומבית ביידיש.³

כשהגיעו גלים של עולים אחרי הפרעות ברוסיה של 1919, כלומר בעלייה השלישית, הוקמה רב-מערכת חילונית עברית בארץ כולה, על בסיס האתוס של גרעין המייסדים, אנשי העלייה השנייה. הכשר פורמלי לכך קיבל היישוב כשהכירה ממשלת המנדט הבריטי בעברית כאחת משלוש לשונות המדינה.⁴ עם הזמן היו עוד עליות. שלישי מאנשי העלייה החמישית, שהייתה בשנים 1930-1939, היו מגרמניה, והם התקשו לאמץ להם את אורחות החיים בארץ, לרבות השפה העברית. רובם נטו להמשיך ולנהל את חייהם בגרמנית כמקודם, ורובם התקשו מאוד ללמוד עברית. אכן, רבים מהם גילו שאפשר להסתדר בלעדיה, כשם שגילו זאת רבים מהעולים מרוסיה בשנות התשעים של המאה ה-20. בהקשר זה יש לשים לב שהיידיש שייכת למשפחת השפות הגרמניות.⁵

התעצמות מעמדה של העברית בתקופת המנדט

חשוב לציין שהמניע העיקרי לתחיית הלשון העברית ולדחיקת היידיש כלשון הדיבור היה היותה מרכיב הכרחי בתחייה הלאומית. מקור עצמתו של התהליך היה בראיית העברית סמל ללאומיות היהודית המתחדשת. החייאת השפה סימלה את הזיקה שבין הלאומיות היהודית של ימי קדם לבין התרבות הלאומית-הציונית החדשה שנותרה בארץ ישראל. למעשה, תחיית הלשון העברית בארץ ישראל הייתה אחד מאמצעי המאבק הלאומי. מכאן אפשר להבין את המאבק ביידיש בארץ. לא בכדי ערב פרסום דוח ועדת פיל, שהמליץ על חלוקת ארץ ישראל לשתי מדינות נפרדות, האחת יהודית והשנייה ערבית, והקמת פרוזדור בחסות בריטית שיחבר את יפו עם ירושלים, התפרסמו שני מאמרי דעה בעיתון **דבר** מ-2 ביולי 1937, שהעלו על נס את חשיבות הדיבור העברי בארץ, מתוך אמונה שלשון קשורה קשר הדוק ללאומיות. האחד הוא מאמר שכתב צבי הר-זהב, איש לשון ופעיל בוועד הלשון, וכתרתו 'ז'קתנו ללשון העברית'. הכותב מצר על שרבים מיהודי ארץ ישראל אינם מסגלים להם את העברית בתור שפת דיבור.

להלן מדבריו: '... אם לא נתבקשה גאולה ללשון באה לבסוף מאליה ובה[י]סח הדעת; ואם התפללו תמיד אך לגואל האומה, בא דווקא גואל אף ללשון, ונראה שזה הקדים עוד לבוא... והתופעה המופלאה והמתמיהה הזו נגלית לפני חמשים שנה. באותם הימים הופיע הגואל, עמדו הקנאים, וביד

רמה ובמרץ החיו את הלשון בפה בכל ענייני החיים, בכל הדברים החילוניים [=ענייני החול], ומשנה לשנה מתפתחת הלשון ומתעשרת ונעשית לשון המשמשת אותנו בכל פינה שאנו פונים, והמלווה אותנו בכל הדרכים שאנו מהלכים בהן. אבל הבנים הנאמנים ללשון עדיין אינם רבים כל כך עד היום! הרבה הרבה יותר מהם אינם זקוקים לה [=נזקקים לה, משתמשים בה] אף עכשיו! רוב ישראל דבקים עדיין בלשונות הלועזיות ובלשונות הזרות ש[נ]יהדו אותן, הז'רגונים שסגלו לעצמם.⁶

השני הוא מאמרו של פסח ליפובצקי (בן-עמרם), שהיה סופר, מתרגם ומורה, וכתרתו 'עברית', ובו הוא אומר שיש התרופפות ביחס לעברית. בפתיה למאמר הוא כותב כך: 'ואין לך דבר המסמל ומתנה כאחד את שלמות החיים בארץ ואת היותנו אדונים להם ולעתידינו כמקום אשר נכבש ללשון העברית בחיי הארץ לכל תחומיהם וג[נ]ליייהם השונים, בחיי היחיד כבחיי הכלל, בחיי המדינה כבחיי הרוח. - עברית! עברית בפי כולנו יום-יום ושעה-שעה, תמיד ובכל. בזאת נ[נ]בחן'.⁷

יידיש ועברית: מי 'ניצח'?

בכל אופן, מלחמת הלשונות בין היידיש לעברית לא הסתיימה בניצחון מלא של העברית. אפילו בשנת 1948 עדיין הייתה היידיש הלשון העיקרית של כמחצית היהודים בארץ. כאשר למדו העולים את השפה החדשה, הם הפעילו הפעלה בלתי מודעת את מנגנוני שפת האם, והחדירו לעברית יסודות מהיידיש. היידיש הטביעה את חותמה על תחומים שונים של העברית המודרנית: על המבטא וההטעמה, על הצורות הדקדוקיות, על התחביר ועל אוצר המילים. כעת נפרט כל תחום.

מבטא והטעמה

בהיגוי העיצורים בעברית, היידיש היא המשפיעה העיקרית. זה מסביר למה במבטא הישראלי הרגיל אין הבחנה בין א=ב, ב=ו, ח=כ, ט=ת, כ=ק, למה צ נהגית ts, למה ל-ר יש היגוי ענבלי ול-ה יש נטייה להיעלם. נוסף על כך נעלם הדגש החזק. למשל, היום בגלל היידיש אין אנו מבחינים בין בְּטָחָה לבין בְּתָךְ. היידיש היא שפה מלעילית, ובפי יהודי אשכנז הייתה העברית במידה רבה לשפה מלעילית גם היא. משקל רוב השירים של חיים נחמן ביאליק ובני דורו, שהם במידה רבה מייסדי התרבות העברית המודרנית, נקבע על פי ההברה האשכנזית, ורק כך אפשר לקרוא אותם. לימים ניסו ביאליק ומשוררי דורו, ברב או במעט, לכתוב בהברה הספרדית המלרעית הנוהגת היום. ביאליק עצמו לא הצליח מעולם לעשות את המעבר להברה הספרדית מלבד בשיר 'שולי שלו', 'לבנות שפיה'. טשרניחובסקי בן דורו עשה דווקא את המעבר הזה עם עלייתו לארץ ישראל, וכתב סדרה של שירים ידועים ב'נגינה' הספרדית ('ראי, אדמה', למשל).

בעברית המודרנית ההטעמה היא מלרעית, לפי ההברה הספרדית. עם זאת, בעברית המודרנית ההטעמה המלעילית מאפיינת תכופות הגיית שמות פרטיים, שלא כמו שמות עצם הנהגים ברובם מלרע. אם נהגה, למשל, את המילים הבאות פעם במלעיל ופעם במלרע, מיד תשתנה המשמעות: שושנה, חיים, דבורה, שרה, יפה, רחובות, ראשון לציון. ההטעמה המלעילית רווחת גם בלשון הילדים, כגון בובה, עוגה, מחבואים, קלפים וצחוקים.⁸

צורות

היידיש והמשפחות הסלאויות עשירות בדרכי הקטנה. ההשפעה הישירה של סופיות ההקטנה מן השפות האלה על העברית הייתה לא-מבוטלת. הן חדרו אליה באמצעות לשון הדיבור וגם דרך הספרות המתורגמת מיידיש ומרוסית. בעיקר בולטות שתי סופיות הקטנה וחיבה: 'צ'יק' - בחורצ'יק, קטנצ'יק וכדומה; ו'לה' - אימאלה, אבאלה, חנה'לה ועוד. כמו כן נוספו בהשפעת היידיש סיומות

המורות על 'ייחוס' או שייכות - 'ניק' ו'יסט': ליכודניק, שלב בית'ניק, קיבוצניק, גריסט, מאגיסט, טרמפיסט ועוד.⁹

גם בתחום הפועל השפיעה היידיש. כאן מדובר בהתפתחויות חשובות, אך לא ניכרות לעינו של מי שאינו בלשן, בעיצוב בנייני הפועל. יש בעברית החדשה כמה פעלים עומדים המשמשים בבניין קל לציון פעולה כללית, ובבניין נפעל או התפעל - לציון תחילתה של אותה פעולה. להלן כמה דוגמאות: שכב לעומת נשכב; זכר לעומת נזכר; עמד לעומת נעמד; ישב לעומת התיישב; שתק לעומת השתק; אהב לעומת התאהב. דוגמאות אלו הן חלק מתהליך מקיף, שבמהלכו חודשו בעברית המודרנית בהשפעת היידיש יסודות מסוימים במערכת הפועל. ההבחנה בין משמעויות הבניינים, שאינה חדה בעברית המסורתית, התחדדה בהשפעת היידיש ולשונות אחרות, כגון רוסית ועברית, שעליהן חונכו מעצבי דמותה של העברית בשנות לידתה המחודשת. דוגמה בולטת היא המשמעות הרפלקסיבית של בניין התפעל בעברית המודרנית.¹⁰

תחביר

באמצעות היידיש חדר לעברית המדוברת השימוש במילות יחס אחדות במקום מילת היחס ב"ת המקורית. עם (מיט): כותב עם עיפרון (שרייבט מיט אַ בלייער), נוסע עם אוטובוס (פֿאַרט מיט אַן אויטאָבוס); על (אויף): מנגן על כינור (שפילט אויף אַ פֿידל), מסתכל על הנוף (קוקט אויף דעם לאַנדשאַפט); תחת (אונטער): תחת השגחה (אונטער אַ השגחה).¹¹

בתחום התחביר יש גם לציון שהמבנה 'לראות - לא ראיתי אותו, אבל דיברתי אתו בטלפון' נכנס לעברית בעקבות מבנים דומים ביידיש, שבה השימוש בצורת המקור בראש משפט ייחוד רווח ביותר. נכון שבמקורות אפשר למצוא תופעות דומות, אך התכיפות של משפטים מעין אלו בעברית המדוברת משקפת את השפעת היידיש ולא דווקא בקיאות במקורות העבריים.¹² יש לציון, עם זאת, שמבנה זה כבר אינו כמעט בשימוש בעברית המדוברת של היום.

אוצר מילים

מילים רבות נכנסו לעברית מן היידיש - כמעט כולן ללשון הדיבור, אך כמה מהן זכו גם להיכלל בלשון הנורמטיבית: חֶבְרָה, שפיץ, בְּרוֹךְ, יורצייט (יאָרצייט), פּרוֹוה, אלטע זאכן (זאַכען), נו, פּוּ, לוקשן, בלינצ'ס, טורט, לטקס, גֶטְקֶס, קוטר, פראייר, פלונטר; או שנבנו בבניין עברי תוך שימוש במילה יידישית: לפרגן (פֿאַרגינען), להשפריץ (שפריצן), להתגלץ' (גליטשען זיך), לחרופ (כראָפען). עוד השפעה מהיידיש היא תרגומי שאילה. הכוונה היא לתרגום מילולי של צירופים מיידיש, ובכלל זה ניבים, פתגמים, דימויים וצירופים קבועים אחרים. מספר הצירופים שנכנסו לעברית באמצעות תרגומי שאילה מיידיש גדול, ומגיע עד 1,200.¹³ להלן כמה דוגמאות: דבר אל הקיר (רעד צו דער וואַנט), הנקודה היהודית (דאָס פינטעלע ייִד), הדג מסריח מהראש (דער פֿיש שטינקט פֿון קאָפּ); ברור כשמש (קלאָר ווי די זון); מה נשמע? (וואָס הערט זיך?); איך לפעמים (ווי אַ מאָל).¹⁴

עוד דרך להעשרת המערכת המילונית של שפה היא שאילת משמעות. התופעה של שאילת משמעות מיידיש ניכרת בעיקר בלשון הדיבור. המילה סנדלר מציינת בעברית המודרנית גם רופא גרוע. המשמעות הזאת הועברה מהמילה שוסטער (סנדלר), שביידיש יש לה גם משמעות מושאלת זו. הצירוף 'כאב ראש' קיבל עוד משמעות בסלנג העברי - מטרד, גורם בעיות (ביידיש: קאָפּווייטיק); בוער לו - דחוף לו מאוד (עס ברענט); הכול דופק - הכול פועל כשורה (עס קלאָפט).¹⁵

תגובת הנורמטיביוסטים לחידרת היידיש והשפעתה

קעת נראה כיצד קיבלו בלשנים שפעלו בארץ את חידרת המבנים הלשוניים מהיידיש לתוך העברית ואת השפעת אוצר המילים שלה בתקופה שלפני קום המדינה ובעשורים הראשונים למדינה. נביא את דעותיהם של הבלשנים הבולטים שפעלו באותה תקופה. פרופ' יוסף קלוזנר במאמרו 'סימני מיתה בעברית החיה', שהתפרסם בלשונו לעם בשנת 1932, סבור שאין לשלול חידרת מילים זרות ללשונו, אך הוא מוסיף ששיבושי לשון שמקורם משפות זרות, ובכלל זה יידיש, יכולים להשתרש רק בלשון מתה, ואין מקום להם בלשון חיה ומדוברת. על כן יש לעקרם מהשפה. וכך הוא כותב: 'מ[י]לה זרה, שנתקבלה בלשונו, אינה מזקת לרוח-הלשון כלל. לא כן צורה דקדוקית משובשת, ובפרט צורה [ה]מעידה על השפעתה של לשון אחרת בצירוף-המ[י]לות ובסידור המשפטים [...] כספחת ממארת היא לכל לשון ולשון, ובפרט ללשון העברית החיה, שעדיין היא כשתיל שדורש טפול והשקאה עד שישתרש בקרקע המולדת'.

קלוזנר מתכוון בצורות דקדוקיות משובשות למבני סמיכות שבהם הסומך קודם לנסמך שלא כמו בעברית. לדבריו, מבנים אלו בעברית הם אבסורדיים. בתור דוגמה הוא נותן את הצירופים 'שושן פורים', 'שבת גוי', 'שיבה בחור' ועוד. להלן דבריו: 'כיוצא בזה אומרים אנו כולנו "שושן פורים" ו"שבת גוי"; ובאמת אין הרכבות אלו אלא גרמניסמים או ז'ארגוניסמים [=צורות יידיש] גמורים, אף אם המ[י]לות שלהן הן עבריות: בעברית הנסמך קודם להסומך, ו"שושן פורים" אין פירושו "פורים של עיר שושן", אלא אבסורדום זה: "שושן של חג-הפורים"; כמו ש"שבת גוי" אין פירושו "גוי של שבת", אלא שבת של גוי, שהרי בכל לשון ולשון לא המ[י]לות הן העיקר, אלא המבנה הסוֹנְטָאקְטִי של המשפט'.¹⁶

הבלשן יצחק אפשטיין כותב בספרו הגיוני לשון (יצא לאור בשנת 1947) שיש צורך בהיגיון בלשון [במובן: חשיבה עליה]. הוא מבקש להשיב ללשון העברית את טהרתה ואת צחותה ולנקותה מסיורוסי סגנון ומשמעות שדבקו בה בהשפעת הלעזים הרבים. לדבריו, 'בלשונו עצמה פשה הערבוב בצורה מתמדת. תחת מסו[ו]ה מלים עבריות נרבה להכניס לתוכה גוני לעז במושגים ובמבנה הפסוקים. אכן, בלשונות אחדות נדבר, גם כאשר למשמע אוזן נסיח עברית טהורה'. הוא מסביר את הסיבה לכתיבת ספרו: 'מלחמה לנו בערבוב, בסתמויות, בהעדר גבולות מדויקים. נשקנו - בירור, הסברה, טעם ונימוק, ותוצאתם הגבלה, הגדרה, השלמת החסר וגריעת היתר. לא לעקור את מושגי הלעז האיתנים נלך, אלא לחזור ולנטוע את העברים כת[י]קונם. לא נתקיף את הטועה ברוח הכתוב במקרא ובתלמוד, כי אם נסייענו להבין מדוע כתוב כך'.¹⁷

יצחק אבינרי בספרו יד הלשון (יצא לאור בשנת 1964) יצא נגד ביטויים שנכנסו לעברית שהם למעשה תרגומי שאילה מיידיש. הוא סבור שיש לעקור מהדיבור ביטויים כאלה. כך הוא כותב: 'יותר מזה יש להצטער על ב[י]טויים עבריים, כביכול, שאינם אלא תרגום-כצורתו מיידיש והם חותרים תחת קיום שפתנו, כגון: "אוחז את המילה" (עומד בד[י]בורו), "לוקח כל דבר ללב" (נותן לבו לכל דבר). יש צירופים שנעשו כמעט לנחלת הכלל, ויש לקדש עליהם מלחמה ארוכה כדי לעקרם (ליל ששי, התחשק לי ועוד). כיוצא בזה "מפא"ניק שרוף". לקחו מיידיש "א פֶּאַרְבֶּרֶנְטֶער חסיד", שאינו אלא תרגום של חסיד נלהב, ותחת להחזיר עטרה לישנה הפכו נלהב לשרוף... ש[י]בושי סדר המלים, בהשפעת הלועז וביחוד בעקבות יידיש, אינמים ממש: "כזאת חתיכה", "כאלה נעלים", "אני גם הלכתי" (כלומר, גם אני הלכתי). ומי לא יאמר "י[י]קח זמן" במקום "י[י]משך"? "הוא לבד יודע היטב" (הוא עצמו), "אני נופל מן הרגלי[י]ם" (רגלי כושלות), "שכה אחיה" (בחי) - כל השרצים הללו שורצים בלשון הדבור ומנוולים אותה'.¹⁸

אף בספרו של הבלשן אהרן בן-אור **לשון וסגנון** (יצא לאור בשנת 1963) נכתב על תרגומי שאילה מלעז, ובכלל זה מהיידיש. לדעתו, אי אפשר להימנע מחידושים מסוג זה, אך אין לדחוק ביטויים קיימים בעברית. עדיף להידרש לביטויים מקוריים מלהשתמש בתרגומי שאילה. להלן הדברים: 'השפעת ההתרחבות מבחוץ בולטת ביחוד בתרגום ביטויים שונים, שמקצתם אינם אלא כעין מליצה, מליצה לועזית: שאלה בוערת, ג'יבור המחזה, גן ילדים, זרימת הון, היהדות על כל זרמיה, התפתחות התעשייה, צינורות הכלכלה, מתיחות היחסים, צבעים שחורים, שממה שוררת, הציל את המצב, מעגל קסמים, שירת הברבור, ועוד רבים כיוצא באלה. ברצוננו ושלא ברצוננו ניזקק לכל אלה... אך אין לפרוץ את הגבולות לבלי חוק, עד כדי לדחוק את הביטוי העברי המקורי: כל המבקש להרחיב כביכול, את ת[ו]כננס של "יותר" ו"עם" ולהשתמש בהם כבלועזית (לא אבוא יותר אליו, אוכל עם הידיים) אינו מרחיב את הלשון, אלא מחריבה. אף אם נמצא כעין זה בספרי ימי הביניים, אין להרחיב שימושי מלים מסוימות על חשבון דחיקת אחרות: אין הספר שוכב אלא מונח, אין הטלפון עסוק אלא תפוס, ואין נותנים קפיצה אלא קופצים... כל מה שיכולים אנו למצוא סיפוק גמור בביטויים מקוריים משלנו, חייבים ומצווים אנו על כך. השפעה זרה הבאה לדחוק ולעקור את הביטוי העברי המקורי, אין בה אלא נזק בלבד'.¹⁹

ראובן סיוון סבור גם הוא, בדומה לקודם, שאין לפסול פסילה מוחלטת תרגום ביטויים מלשונות לועזיות ובכלל זה יידיש, אך אין גם לקלוט סיטונית ביטויים כאלה. חשוב שיישמר צביונה של העברית. להלן דבריו מתוך חיבורו **לקסיקון לשיפור הלשון** (יצא לאור בשנת 1969): '... הדעה הנשמעת לפעמים שכל תרגום או שאילת משמע פסול הוא אינה נכונה. לא רק המציאות הלשונית העברית טופחת על פניה, ובמיטב ספרותנו לדורותיה השתמשו בביטויים מתורגמים מלשונות לועזיות שונות, אלא אף תופעה אוניברסלית היא, ואף כיום, כבכל תקופה, אין לך לשון חיה ומדוברת שלא תשאל למילונה ביטויים מתורגמים מלשונות אחרות הבאות עמה במגע. הווי אומר, יש שאילת משמעים סבירה ויש לא סבירה. הכול תלוי במידת התאמתו של הביטוי לרוח העברית'.²⁰

חוץ מאמירות כלליות, היו שמיקדו את ביקורתם בתופעה ספציפית. יצחק אבינרי התנגד לצורות החיבה צ'יק או ניק, שחדרו לעברית מן היידיש. להלן דבריו: '... צורך מעשי אין לנו במושביניק וק[ו]בוצניק וכו'. יכולים אנו להסתפק בחברי הק[ו]בוצים, אנשי הק[ו]בוצים וכד', כשם שאומרים (ויפה אומרים) איש אשדות, איש אפיקים (ולא 'אשדות-ניק או אפיקים-ניק'...). ברם, לא הרי סגנון ספרותי כהרי דבור עממי: זה האחרון פורץ לא-פעם את אפיקיו והורג מעבר לגבול. לפיכך יש לנו ליתן את דעתנו על הדיבור העממי, לבל יפרוץ כל גבול'.¹² גם ראובן סיוון שולל את הסימונות שמקורן ביידיש. כך הוא כותב בחיבורו **לקסיקון לשיפור הלשון**: 'הסימונים המכוערים "ניק" - שמואליק, אריק, יוסיק; "ניק" - מפ"מניק תרבותניק מושבניק; "צ'יק" - קטנצ'יק, מדריכצ'יק עוד לא נעלמו מלשון הדיבור בישראל, שלאט לאט משתחררת מהשפעה מעכירה של האידית. מוזר לפעמים לשמעם מפי אנשי במה ואמנות וספרות...²² להתנגדות לצורות מהלעז מצטרף אבא בנדויד בכותבו בספרו **מדריך לשון לרדיו ולטלוויזיה** (יצא לאור בשנת 1974): 'ניק' (נדוניק, קיבוצניק, פלמ"חניק, מפא"ניק, מושבניק, מפ"מניק) - זו הצורה הלוועזית. אבל בעברית: טרחה (=נדוניק). ולהשתייכות מוסיפים "איש": איש קיבוץ, איש פלמ"ח, איש מפא"י, איש מפ"מ'.³²

לסיכום

בתקופה שלפני קום המדינה ואחריה היה חשוב לבלשנים לשמור על המבנים הלשוניים של העברית הקלסית ועל הצורות המקוריות של השפה. פה אחד הם התנגדו לחדירה של מבנים לשוניים מן היידיש. הייתה הסכמה שמילים וביטויים שמקורם מיידיש יכולים להרחיב את השפה, אך במקום שיש

ביטוי עברי קיים מן המקורות, הוא עדיף מביטוי שמקורו ביידיש. אכן, רבים מתרגומי השאילה מהיידיש סרו מהעברית במרוצת הזמן, אך עדיין שקועים בה תרגומי שאילה רבים. גם הסימט -ניק בהשראת היידיש עדיין קיימת בעברית. ואפשר לומר שהתרומה החשובה של היידיש לעברית היא בסלנג. כיום פחתה ההשפעה של היידיש על העברית, ואין תוספת של מילים חדשות בעברית מהיידיש, שכן רוב דובריה הילידיים אינם עוד עמנו.

- 1 יוסף גורי, 'השפעת היידיש על הלשון המודרנית', בתוך: ירמיהו יובל (עורך), **זמן יהודי חדש: תרבות יהודית בעידן חילוני**, כרך שני, ירושלים 2007, עמ' 256; סימון הופקינס, 'עברית ויידיש', **לשוננו לעם**, מ-מא (תשמ"ט-תש"ן), עמ' 313-318.
- 2 אליעזר בן-יהודה, **החלום ושברו: אוטוביוגרפיה של אליעזר בן-יהודה**, ירושלים תשכ"ד, עמ' 57.
- 3 שם, עמ' 19-30.
- 4 שם, עמ' 31-37.
- 5 תום שגב, **המיליון השביעי: הישראלים והשואה**, עמ' 43.
- 6 צבי הר-זהב, 'זקתנו ללשון העברית', דבר, 2 ביולי 1937, עמ' 3.
- 7 פסח ליפובצקי, 'עברית!', דבר, 2 ביולי 1937, עמ' 3.
- 8 חנה שגיא, **השפעת היידיש על עיצוב המבנה של העברית**, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן תשנ"ז, עמ' 33-36.
- 9 בעניין ה'ניק', ראו מאמרו של ניסן נצר, 'הקיבוצניק הצל"שניק הוא היום חו"לניק - לתפקודה של הסופית 'ניק' בעברית העממית', **חלקת לשון**, 29-32 (תש"ס-תשס"א), עמ' 287-300.
- 10 שם, עמ' 37-38.
- 11 ניסן נצר, 'העברית בצל הלעז: תחום המילות', **לשוננו לעם**, מז: ג (תשנ"ו), עמ' 132-138.
- 12 הופקינס, עמ' 317.
- 13 ניסן נצר, "מה נשמע? סוחבים": על היידיש שבעברית העממית, **הד האולפן החדש**, 101 (תשע"ד), עמ' 29-34.
- 14 לאה סקיבא, 'תרגומי שאילה של ביטויים ביידיש', **לשוננו לעם**, לח: ג-ד (תשמ"ז), עמ' 336-363; ז-ח, עמ' 457-500.
- 15 וולף מוסקוביץ, 'לעקסיש-סעמאָנטישע השפעה פון יידיש אויפן מאָדערנעם העברעיִש', **הקונגרס העולמי למדעי היהדות**, 8, ד (תשמ"א), עמ' 69-75.
- 16 יוסף קלזנר, 'סימני מיתה בעברית החיה', בתוך: סמדר ברק רונית גדיש (עורכות), שפה קמה, עמ' 34.
- 17 יצחק אפשטיין, **הגיוי לשון**, תל אביב תש"ז, עמ' 1-8.
- 18 יצחק אבינרי, 'יידישיזמים', **יד הלשון**, תל אביב תשכ"ה, עמ' 236-237.
- 19 אהרן בן-אור, **לשון וסגנון: דרכי ההבעה העברית**, תל אביב תשכ"ג, עמ' 65.
- 20 ראובן סיוון, **לקסיקון לשיפור הלשון**, ירושלים תשכ"ט, עמ' 323-324.
- 21 יצחק אבינרי, 'שמות תואר בסיום 'ניק'', **יד הלשון**, עמ' 575-577.
- 22 ראובן סיוון, **לקסיקון לשיפור הלשון**, עמ' 220-221.
- 23 אבא בנדויד, **מדריך לשון לרדיו ולטלוויזיה**, ירושלים תשל"ד, עמ' 224.

מקורות

- אבינרי, י' (תשכ"ה). **יד הלשון**. תל אביב.
- בן-אור, א' (תשכ"ג). **לשון וסגנון: דרכי ההבעה העברית**. תל אביב.
- בנדויד, א' (תשל"ד). **מדריך לשון לרדיו ולטלוויזיה**. ירושלים.
- גורי, י' (2007). השפעת היידיש על הלשון העברית המודרנית. בתוך י' יובל (עורך), **זמן יהודי חדש: תרבות יהודית בעידן חילוני**, כרך שני (עמ' 256-259). ירושלים.
- הופקינס, ס' (תשמ"ט-תש"ן). עברית ויידיש. **לשוננו לעם**, מ-מא, 313-318.
- הרשב, ב' (1900). מסה על תחיית הלשון העברית. **אלפיים**, 2, 9-53.
- מוסקוביץ, ו' (תשמ"א). לעקסיש-סעמאנטישע השפעה פון יידיש אויפן מאָדערנעם העברעיִש. **הקונגרס העולמי למדעי היהדות**, 8, ד, עמ' 69-75.
- נצר, נ' (תשנ"ו). העברית בצל הלעז: תחום המילות. **לשוננו לעם**, מז: ג, 132-138.
- נצר, נ' (תש"ס-תשס"א). הקיבוצניק הצל"שניק הוא היום חו"לניק - לתפקודה של הסופית 'ניק' בעברית העממית. **חלקת לשון**, 29-32, 287-300.
- נצר, נ' (תשע"ד). 'מה נשמע? סוחבים': על היידיש שבעברית העממית. **הד האולפן החדש**, 101, 29-34.
- סיוון, ר' (תשכ"ט). **לקסיקון לשיפור הלשון**. תל אביב.
- סקיבא, ל' (תשמ"ז). תרגומי שאילה של ביטויים ביידיש. **לשוננו לעם**, לח: ג-ד, 336-363; ז-ח, 457-500.
- קלזנר, י' (תשס"ט). סימני מיתה בעברית החיה, בתוך ס' ברק ור' גדיש (עורכות), **שפה קמה**. ירושלים.
- שגיא, ח' (תשנ"ז). **בדיקת השפעת היידיש על עיצוב המבנה של העברית**. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.